

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Пасічник Олена Олексіївна

УДК 37.013.42:159.962

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНИХ ТРЕНІНГІВ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Хмельницькому національному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Романишина Людмила Михайлівна,
Хмельницький національний університет,
кафедра соціальної роботи та соціальної педагогіки,
професор кафедри.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Волкова Наталія Павлівна,
Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля,
завідувач кафедри загальної та соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Калаур Світлана Миколаївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, доцент кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться 8 листопада 2013 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 4 жовтня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Суспільно-політичні та економічні перетворення, що відбулися в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., спрямовані на гуманізацію суспільних і міжособистісних відносин, що є прерогативою фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних педагогів. Так, у цей період було розроблено відповідні навчальні програми та розпочато підготовку фахівців, до кола професійних обов'язків яких входить розв'язання проблем ефективної соціалізації особистості, її самореалізації та адаптації до нових умов життєдіяльності. Професійна діяльність соціальних педагогів передбачає постійну взаємодію у форматі суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин. Рівень сформованості комунікативних умінь фахівців окресленої сфери значною мірою визначає ефективність їхньої діяльності, уможливорює професійне зростання та самореалізацію, а відтак набуває пріоритетного значення у навчально-виховному процесі.

Загальні питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів знайшли відображення у працях зарубіжних (В. Бочарова, М. Галагузова, А. Мудрик, Ф. Мустафаєва, С. Тетерський та ін.) та вітчизняних (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, І. Козубовська, Л. Міщик, В. Поліщук та ін.) учених. У теорії та практиці ВНЗ накопичено значний досвід підготовки студентів до комунікативної діяльності. Зокрема, наукове обґрунтування структурних компонентів педагогічного спілкування здійснювали Г. Андрєєва, Н. Волкова, І. Зязюн, С. Максименко, Б. Паригін, Л. Петровська. Над проблемою комунікативної компетентності працювали О. Бодальов, Ю. Ємельянов, В. Кан-Калик, О. Киричук, Я. Коломинський, Н. Кузьміна, М. Лісіна, Є. Мелібруда, Л. Савенкова, В. Семиченко, В. Сластьонін, Т. Яценко та ін. Розробкою проблем визначення змісту та структури комунікативних умінь займалися Ф. Гоноболін, І. Зязюн, С. Єлканов, А. Капська, О. Леонтьєв, А. Мудрик, В. Наумов, М. Нікандров. У дисертаційних роботах Л. Василевської-Скупої, Н. Грищенко, З. Дзюбатої, М. Ісаєнко, В. Кручек, Л. Романишиної, Т. Шепеленко досліджуються питання формування комунікативних умінь майбутніх фахівців різних сфер діяльності. Напрацювання науковців є вагомим здобутком для формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів, проте вони не відображають специфіку фаху та сучасні вимоги суспільства до становлення фахівців соціально-педагогічної сфери, що, в свою чергу, вимагає запровадження інноваційних педагогічних технологій. Ефективним засобом, здатним інтенсифікувати процес формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів відповідно до принципів особистісно зорієнтованого навчання, визначено навчальний тренінг. Його ігровий потенціал та практична спрямованість сприяють мобілізації можливостей і здібностей учасників, розвитку навичок міжособистісної взаємодії та професійного спілкування.

Питанням теорії та практики організації та проведення тренінгів присвятили роботи М. Васильєв, І. Вачков, Ю. Ємельянов, Т. Іванова, С. Калаур, І. Мельничук, Н. Морєва,

А. Панфілова, Л. Петровська, О. Сидоренко, В. Федорчук, Н. Хрящева тощо. Проте науковцями не повною мірою з'ясовано місце навчального тренінгу в процесі підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери до професійної комунікативної діяльності та особливості його застосування. Проблема формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів додатково підсилюється виявленими суперечностями між: соціальним замовленням держави на підготовку комунікативно компетентних фахівців соціально-педагогічної сфери та недостатнім рівнем сформованості їхніх комунікативних умінь; необхідністю запровадження інноваційних технологій у процес професійної підготовки та домінуванням традиційних методів навчання; потенціалом навчального тренінгу та його обмеженим використанням у системі професійної підготовки фахівців окресленого напрямку.

Актуальність проблеми, недостатня теоретична розробленість, виявлені суперечності та можливість удосконалити практичні механізми формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів зумовили вибір теми дисертаційної роботи: «Формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукової і науково-методичної діяльності Хмельницького національного університету «Психолого-педагогічна система становлення особистості фахівця» (РК № 09400222009). Тема дисертації затверджена вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 7 від 28.01.2009 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 31.03.2009 р.).

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати педагогічні умови формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити зміст, види та структуру професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів.
2. Визначити критерії, показники та рівні сформованості професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів.
3. Виявити потенціал навчального тренінгу як засобу підвищення професійної комунікативної підготовки майбутніх соціальних педагогів.
4. Теоретично обґрунтувати, експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами

навчальних тренінгів та розробити модель цього процесу.

Задля реалізації основних завдань на різних етапах дослідження було використано такі **методи**: *теоретичні* – вивчення наукової психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з теми дослідження; аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення наукового матеріалу з метою виявлення закономірностей та основних підходів до формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів; моделювання з метою розробки моделі формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів; *емпіричні* – спостереження, анкетування, тестування, бесіди, опитування для виявлення рівнів сформованості комунікативних умінь та визначення ефективності запропонованої методики дослідження; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); метод експертних оцінок; *математичні та статистичні методи* були застосовані для кількісного та якісного аналізу результатів дослідження, визначення їх валідності, об'єктивності та значущості.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* було визначено сукупність педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів (мотивація комунікативного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів під час участі у навчальному тренінгу; реалізація діяльнісного підходу в процесі розробки та впровадження навчальних тренінгів у підготовку майбутніх соціальних педагогів; упровадження ділових ігор у тренінговий процес формування комунікативних умінь студентів; поглиблення професійної спрямованості навчальних тренінгів для майбутніх соціальних педагогів) та *обґрунтовано* модель реалізації педагогічного процесу, яка відображає взаємозв'язки між соціальним замовленням, метою, завданнями (цільовий компонент); педагогічними умовами, змістом навчальних дисциплін, принципами, методами, формами, прийомами та засобами (організаційно-структурний компонент); критеріями, показниками, рівнями сформованості комунікативних умінь та результатом (результативний компонент);

– *конкретизовано* види професійних комунікативних умінь (перцептивний, інтерактивний, інформаційний, соціальний), критерії (мотиваційний, когнітивний, процесуальний, фаховий), показники (сформованість внутрішньої мотивації до комунікативної активності; дієвість знань – наявність умінь їх застосування; можливість активно взаємодіяти під час спілкування; здатність до професійної самореалізації через спілкування) та рівні їх сформованості у майбутніх соціальних педагогів (високий, достатній, середній, задовільний, низький);

– *подальшого розвитку* набув зміст понять «комунікативна компетентність», «комунікативні вміння майбутніх соціальних педагогів», «навчальний тренінг».

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні у

практику роботи ВНЗ навчально-методичних матеріалів для проведення 8 занять навчального тренінгу «Розвиток комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів», які вміщують комплекс професійно зорієнтованих вправ і завдань, ділових ігор і комунікативних педагогічних ситуацій, а також методичних рекомендацій з розвитку комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів («Англійська мова : методичні вказівки з розвитку комунікативних умінь для студентів гуманітарних напрямів підготовки»), що дало змогу внести науково обґрунтовані корективи до навчальних програм таких дисциплін, як «Основи красномовства», «Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування та розв'язання конфліктів», «Іноземна мова (англійська)». Результати дослідження можуть бути використані для проектування педагогічних технологій професійної освіти, конструювання змісту програм, а також як навчально-методичні матеріали для викладачів та студентів щодо застосування навчальних тренінгів.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Хмельницького національного університету (довідка № 109/7 від 19.02.13 р.), Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького (довідка № 400/03-а від 04.09.2012 р.), Житомирського державного університету імені І. Франка (довідка № 869 від 05.11.2012 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (довідка № 2096 від 13.12.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. У методичних вказівках «Англійська мова : методичні вказівки з розвитку комунікативних умінь для студентів гуманітарних напрямів підготовки», опублікованих у співавторстві з О.В. Ємцем та Н.В. Школяр, дисертанткою розроблено структуру та їх зміст, здійснено добір комунікативних завдань, мовленнєвих ситуацій, вправ дискусійного характеру.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були висвітлені під час науково-практичних конференцій: *міжнародних* – «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Тернопіль, 2009), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2009), «Инновационные технологии в образовании» (Ялта, 2010), «Наука и образование» (Чехія, 27 декабрия 2012 г – 5 января 2013 г.), «Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии» (Москва, 2013); *всукраїнських* – «Перспективні інновації у підготовці педагогічних та інженерних кадрів: теорія, методологія, досвід» (Херсон, 2010), «Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та післядипломної освіти» (Хмельницький, 2010), «Проектна та конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх фахівців інженерного та педагогічного напрямів» (Херсон, 2011), «Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень та навчання іноземних мов» (Хмельницький, 2011).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення у 17 одноосібних працях, у тому числі: 9 статей у фахових наукових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 1 методичні рекомендації (у співавторстві), 6 тез та

матеріалів конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (267 найменувань, з них 5 – іноземною мовою). Основний текст дисертації викладено на 187 сторінках, загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 278 сторінок. Робота містить 10 додатків на 63 сторінках, 16 таблиць та 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, розкрито його наукову новизну, практичне значення, надано відомості про апробацію та впровадження основних результатів дослідження.

У **першому розділі** – «Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів як педагогічна проблема» – здійснено аналіз теоретичних засад професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах України; досліджено особливості комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів як складової загальної професійної компетентності; розглянуто структуру комунікативних умінь майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери; визначено критерії та показники, а також здійснено аналіз рівня сформованості професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів.

Проведений ретроспективний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери є одним із відносно нових напрямів вітчизняної системи вищої освіти. Становлення інформаційного суспільства зумовлює потребу в активізації педагогічних механізмів регулювання негативних процесів заради його мирного співіснування, культурного розвитку кожної нації, що й стало передумовою виокремлення соціально-педагогічної галузі (О. Авраменко, Н. Бойко, С. Васьковська, А. Рижанова).

У процесі дослідження встановлено, що соціальний педагог – це фахівець соціально-педагогічної сфери, який забезпечує діяльність багатопрофільної системи служб соціальної допомоги населенню (А. Капська, І. Зверєва, Л. Міщик). Проведений аналіз змісту професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів дозволив охарактеризувати особистісні якості, професійно-рольову поведінку, основні функції, професійні знання та вміння, які мають бути притаманні соціальному педагогу. З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку освіти утвердження компетентнісної парадигми зумовлює пріоритетність формування комунікативної компетентності у структурі професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери. Вона слугує головним засобом забезпечення соціально-педагогічної діяльності та залежить від рівня сформованості комунікативних умінь (Н. Завіниченко, В. Захаров, Ю. Ємельянов, В. Кан-Калик, Л. Петровська та ін.). Визначено, що комунікативні вміння є вагомим інструментом соціально-педагогічної

взаємодії та розглядаються як складний інтегративний комплекс усвідомлюваних комунікативних дій з метою успішного вирішення соціально-педагогічних завдань (Г. Андрєєва, І. Зязюн, Л. Петровська, Б. Паригін, С. Максименко та ін.). Встановлено, що структура комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів зумовлюється специфікою їхньої професійної діяльності та безпосередньо залежить від мети, змісту, характеру стосунків між учасниками спілкування, що дало змогу виокремити такі види професійних комунікативних умінь, як: перцептивний, інтерактивний, інформаційний та соціальний.

Перцептивний вид професійних комунікативних умінь виявляється у процесі сприйняття та оцінювання партнера зі спілкування, розумінні його мотивів, емоцій та містить такі професійно-значущі складові: вміння соціальної перцепції; вміння встановлювати контакт зі співбесідником на основі ідентифікації, рефлексії та емпатії; вміння виявляти особистісні якості клієнта. *Інтерактивний* вид полягає у міжособистісній взаємодії учасників спілкування, яка спрямована на співвіднесення мети кожної зі сторін та її досягнення у процесі спілкування і передбачає: вміння обирати стратегію міжособистісної поведінки; вміння впливати на співрозмовника; вміння володіти власним емоційним станом. Основою *інформаційного* виду є обмін інформацією, сприйняття і осмислення її змісту, вибір адекватних вербальних і невербальних засобів її передавання. До основних складових цього виду комунікативних умінь віднесено: вербальні вміння; невербальні вміння; нормативно-термінологічні вміння. *Соціальний* вид професійних комунікативних умінь виявляється в активній взаємодії майбутнього фахівця з суспільством та різними суспільними інститутами, здатності усвідомлювати і впливати на соціальні процеси, співвідносити власні бажання з інтересами інших людей та вимагає таких умінь: орієнтуватись у соціальній ситуації; створювати умови для соціальної адаптації клієнта; організовувати спільну творчу діяльність під час комунікації.

Виокремленні критерії дали змогу повною мірою охарактеризувати стан сформованості професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Мотиваційний* критерій передбачає усвідомлення значення розвитку комунікативних умінь для професійного становлення, бажання підвищити власний комунікативний рівень, позитивну налаштованість на створення сприятливого комунікативного середовища, прагнення зрозуміти мотиви діяльності клієнтів. Його показником слугує сформованість внутрішньої мотивації до комунікативної активності. *Когнітивний* критерій визначає рівень знань щодо сутності, функцій, передумов успішної комунікативної взаємодії, оволодіння, засвоєння та оперування фаховою термінологією, володіння вербальними і невербальними засобами передачі інформації. Його показником слугує дієвість знань. *Процесуальний* критерій визначає здатність соціальних педагогів організовувати практичну взаємодію на основі використання інтерактивного виду професійних комунікативних умінь, полягає в умінні налагоджувати контакт з метою впливу на співрозмовника, вмінні керувати

власним емоційним станом. Показником процесуального критерію є здатність до активної взаємодії під час спілкування. *Фаховий* критерій визначає сформованість сукупності соціального виду професійних комунікативних умінь і полягає у активній взаємодії із суспільством та різними суспільними інститутами з метою задоволення потреб клієнтів. Його показником слугує здатність до професійної самореалізації через спілкування.

У процесі дослідження визначено п'ять рівнів сформованості професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів. *Високий* рівень характеризується сформованістю усіх видів професійних комунікативних умінь і передбачає: стійку внутрішню мотивацію; уміння використовувати вербальні та невербальні засоби комунікації; вільне оперування фаховою та загальнонауковою термінологією; налаштованість на емпатійне сприйняття співрозмовника; вміння правильно обирати стратегії взаємодії; здатність контролювати власний емоційний стан; прояв креативності під час комунікації; повну професійну самореалізацію у процесі спілкування. Студенти з *достатнім* рівнем характеризуються сформованістю усіх видів професійних комунікативних умінь на належному щаблі. Водночас вони мають нестійку внутрішню мотивацію; використовують вербальні та невербальні засоби комунікації, володіють фаховою та загальнонауковою термінологією, однак інколи допускають неточності оперування нею; їм притаманне емпатійне сприймання співрозмовника, але вони не повністю враховують його особистісні якості; здатні до конструктивної взаємодії, але водночас демонструють деяку невпевненість в нових умовах; мають змогу самореалізуватися під час спілкування, проте процесу комунікації притаманна певна шаблонність. *Середній* рівень визначається частковою сформованістю професійних комунікативних умінь; спостерігається переважно ситуативна зацікавленість студентів щодо їх розвитку. Майбутні фахівці опанували окремі вербальні та невербальні засоби комунікації, проте не завжди ефективно їх використовують; знайомі з фаховою та загальнонауковою термінологією, але не можуть нею вільно оперувати; інколи сприймають співрозмовника емпатійно; обираючи стратегії міжособистісної взаємодії, губляться у нестандартних ситуаціях; здатні до професійної самореалізації, проте демонструють відсутність творчого підходу. *Задовільний* рівень визначається недостатньою сформованістю усіх видів комунікативних умінь, слабким усвідомленням необхідності комунікативної активності, залежністю від зовнішньої мотивації. Студенти мають поверхневі знання про особливості професійної комунікативної діяльності; вибірково користуються вербальними та невербальними засобами комунікації; систематично допускають помилки у фаховій та загальнонауковій термінології; сприйняття співрозмовника є стереотипним; стратегія взаємодії обирається інтуїтивно; професійна самореалізація у процесі комунікації здійснюється епізодично. Представників з *низьким* рівнем характеризує відсутність сформованості усіх видів професійних комунікативних умінь. Студенти не мають внутрішньої мотивації до комунікативної діяльності, не

усвідомлюють необхідності розвитку комунікативних умінь; володіють вербальними та невербальними засобами комунікації на елементарному рівні; не вміють правильно використовувати фахову та загальнонаукову термінологію; не готові до продуктивної професійної комунікації; визначають стратегію міжособистісної взаємодії лише за умови сторонньої допомоги; професійна самореалізація не простежується.

За результатами констатувального етапу експериментального дослідження, в якому були задіяні 302 випускники освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр спеціальності «Соціальна педагогіка» Хмельницького національного університету, Житомирського національного університету імені І. Франка, Сумського державного педагогічного університету імені А. Макаренка, встановлено задовільний та середній рівні сформованості комунікативних умінь переважної більшості студентів, що є недостатнім для продуктивного здійснення їх професійних обов'язків.

У другому розділі – «Навчальні тренінги у формуванні професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів» – охарактеризовано навчальний тренінг як засіб формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів; визначено педагогічні умови та розроблено авторську модель їх формування засобами навчальних тренінгів, а також висвітлено методику організації дослідно-експериментальної роботи та представлено аналіз її результатів.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури визначено, що навчальний тренінг є інтерактивною технологією, яка дозволяє реалізувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію у навчальному-виховному процесі вищої школи, сприяє процесу набуття студентами особистісних знань та професійно значущих умінь.

У процесі дослідження було з'ясовано, що проведення навчального тренінгу у ВНЗ вирізняється своєю специфікою: охоплює усіх студентів навчальної групи, є обов'язковим, передбачає часові обмеження та характеризується низьким рівнем психологічної безпеки. Це, у свою чергу, вносить певні корективи і доповнення як до його змісту, так і принципів організації, серед яких можна виокремити принципи професійної спрямованості, інтенсивності, зворотного зв'язку та самоаналізу.

Серед методичних прийомів тренінгу перевага надавалась активним методам навчання, які зорієнтовані на широке використання ефекту групової взаємодії, виробленні оптимальних шляхів виходу зі складних комунікативних ситуацій, розвитку соціальної сензитивності, навичок рефлексії.

Запропоновано сукупність *педагогічних умов*, що є своєрідною структурною оболонкою усього педагогічного процесу та віддзеркалює змістові компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до професійного спілкування. Обґрунтовуючи першу педагогічну умову – мотивацію *комунікативного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів під час участі у*

навчальному тренінгу, ми акцентували увагу на тому, що рівень внутрішньої мотивації студентів визначає інтенсивність їх комунікативної активності та безпосередньо впливає на вдосконалення перцептивного виду професійних комунікативних умінь. Практична реалізація цієї умови передбачала проведення тренінгових занять за трьома блоками (інформаційний, блок самопізнання та практичний). Серед найбільш доцільних засобів виокремлено використання техніки психодрами, формування сприятливого соціально-психологічного середовища та ситуації успіху. З метою стимулювання самопізнання під час тренінгів використовували вправи рефлексивного характеру, які допомагали майбутнім соціальним педагогам визначити ставлення до себе як до майбутнього суб'єкта професійної комунікативної діяльності та передбачити свої дії у певній професійній ситуації (вправи «Хто я?», «П'ять добрих слів», тестові методики («Чи знаєте Ви себе?», «Чи вмієте Ви володіти собою?», тест Рейдаса «Впевненість у собі» тощо). Також практична реалізація забезпечувалася використанням професійно зорієнтованих вправ, аутогенного тренування (на зразок «Емоція», «Мій ворог – мій друг», «Зайди до кола»), проведенням круглого столу на занятті з іноземної мови на тему «Підліткова злочинність» (Juvenile delinquency).

Друга умова передбачала реалізацію *діяльнісного підходу в процесі розробки та впровадження навчальних тренінгів* та була спрямована на формування інтерактивного виду професійних комунікативних умінь. Діяльнісний підхід передбачав зорієнтованість навчально-виховного процесу на особистість студентів та створював можливості для врахування їх індивідуальних особливостей. На практиці здійснювалася персоналізація педагогічної взаємодії, відмова від рольових масок, адекватне залучення особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій, відповідних до них дій і вчинків), а також переведення студентів на позицію суб'єктів пізнання та спілкування. Основний акцент під час тренінгових занять було зроблено на формування у студентів соціальних установок, використання педагогічних комунікативних завдань, які були спрямовані на подолання конфліктних ситуацій у взаємостосунках дітей та батьків, класного керівника та учнів, можливих непорозумінь у подальшій професійній діяльності (практичні завдання «Допомога соціального педагога класоводу», «Важкий підліток», «Конфлікт інтересів на робочому місці», матеріали заняття з іноземної мови на тему «Розрив поколінь» (Generation Gap).

Третя умова – *впровадження ділових ігор у тренінговий процес формування комунікативних умінь студентів* – була спрямована на становлення інформаційного виду професійних комунікативних умінь. Це передбачало можливість обміну думками між студентами, виявлення розбіжностей в інтерпретації тих чи інших теоретичних ідей, сприяло не лише засвоєнню нових знань, а й формувало досвід вирішення певних професійних завдань, ціннісні орієнтації майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери. Базуючись на принципі самоусвідомлення, самопізнання,

вірі у власні можливості, ділова гра надавала змогу студентам адекватно оцінити власні можливості, з'ясувати рівень знань та практичних умінь. Беручи участь у діловій грі «Внутрішньоособистісні конфлікти», майбутні фахівці мали змогу ознайомитися із чинниками, що породжують внутрішньоособистісні конфлікти в сфері професійної діяльності та спланувати можливі способи їх подолання. Ділова гра «Реформування організації» спрямована на розвиток у студентів навичок аналізу ситуації, відповідальності за прийняті рішення, уміння вести ділову дискусію. Ігри та вправи на зразок: «Подружній конфлікт», «Сімейні проблеми (Family problems)», «Контакт», «Віслюча шкіра», «Некомфортна розмова» тощо, сприяли розвитку вербальних та невербальних комунікативних умінь і мовленнєвої культури.

Четверта умова – *поглиблення професійної спрямованості навчальних тренінгів для майбутніх соціальних педагогів* – зорієнтована на формування соціального виду професійних комунікативних умінь. Основний акцент під час її впровадження було зроблено на мотивацію новизни у професійній діяльності, стимулювання бажання досягнути позитивного результату та отримати задоволення від вибору професії. З метою її практичної реалізації у навчальні тренінги вводились інформаційно-просвітницькі повідомлення про вагомість соціально-педагогічної діяльності, передбачалось вирішення конкретних практичних професійних ситуацій («Дитбудинок «Малютка»», «Бесіда з батьками», «Телефон довіри для дітей» (Childline expert)). Задля поглиблення професійної спрямованості змісту навчання під час тренінгів студенти вивчали мовні прийоми, які акумулюють справжні переживання та аналізували «психологічні бар'єри», які негативно позначаються на комунікативній взаємодії.

Наступний етап дослідження був спрямований на розробку моделі формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. Встановлено, що модель має пізнавальний потенціал, що дає змогу передбачити ймовірні результати дослідження, визначити не лише його складові елементи, але й безпосередні зв'язки між ними. У авторській моделі (рис. 1) представлено взаємопов'язані компоненти: цільовий (соціальне замовлення, мета, завдання); організаційно-структурний (сукупність педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчального тренінгу, навчальні дисципліни, принципи організації навчальних тренінгів, методи, прийоми та засоби їх реалізації); результативний (критерії та показники сформованості комунікативних умінь, їх рівні та очікуваний результат). Під час розробки моделі, основний акцент зроблено на системному підході, який передбачав цілеспрямовану діяльність викладачів у формуванні комунікативних умінь та зменшував імовірність педагогічних помилок під час її експериментального впровадження у навчально-виховний процес.

Рис. 1. Модель формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів

Формувальний експеримент засвідчив, що впровадження в навчально-виховний процес моделі та сукупності педагогічних умов позитивно відобразилося на динаміці формування професійних комунікативних умінь студентів (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка формування професійних комунікативних
умінь майбутніх соціальних педагогів**

Групи	Рівні	Критерії сформованості комунікативних умінь															
		Мотиваційний				Когнітивний				Процесуальний				Фаховий			
		ВК		ПК		ВК		ПК		ВК		ПК		ВК		ПК	
		абс. од.	у%	абс. од.	у%	абс. од.	у%	абс. од.	у%	абс. од.	у%	абс. од.	у%	абс. од.	у%	абс. од.	у%
КГ 38	Високий	–	–	1	2,6	–	–	1	2,6	–	–	1	2,6	–	–	1	2,6
	Достатній	7	18,4	8	21,1	6	15,8	7	18,4	5	13,2	7	18,4	5	13,2	7	18,4
	Середній	17	44,8	18	47,4	18	47,4	17	44,8	16	42,1	18	47,4	15	39,5	17	44,8
	Задовільний	13	34,2	11	28,9	13	34,2	13	34,2	15	39,5	12	31,6	17	44,8	13	34,2
	Низький	1	2,6	–	–	1	2,6	–	–	2	5,2	–	–	1	2,6	–	–
ЕГ 31	Високий	–	–	5	16,1	–	–	4	12,9	–	–	4	12,9	–	–	4	12,9
	Достатній	6	19,4	10	32,25	4	12,9	11	35,45	3	9,7	10	32,25	4	12,9	10	32,25
	Середній	13	41,9	10	32,25	14	45,2	10	32,25	12	38,7	11	35,45	12	38,7	10	32,25
	Задовільний	12	38,7	6	19,4	12	38,7	6	19,4	15	48,4	6	19,4	14	45,2	7	22,6
	Низький	–	–	–	–	1	3,2	–	–	1	3,2	–	–	1	3,2	–	–

Результати вступного контролю (ВК) у студентів ЕГ та КГ проілюстрували практично однаковий рівень сформованості комунікативних умінь за всіма критеріями, тоді як підсумковий контроль (ПК) підтвердив позитивну динаміку щодо сформованості комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів у ЕГ, які мали змогу займатися на основі розробленої авторської моделі. З метою встановлення достовірності отриманих результатів було обчислено середню зважену величину, дисперсію, середнє квадратичне відхилення, а також здійснено порівняння дисперсій за допомогою F-критерію.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено узагальнення теоретичних і практичних досліджень у соціально-педагогічній сферах та запропоновано альтернативне вирішення проблеми формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчального тренінгу. Результати проведеного дослідження дали підставу зробити такі висновки:

1. На основі узагальнення підходів науковців до окресленої проблеми з'ясовано, що одним із головних засобів забезпечення ефективної професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів є високий рівень розвитку їх комунікативних умінь як основної складової комунікативної компетентності. Комунікативні уміння розглядаються як складний інтегративний комплекс усвідомлюваних комунікативних дій з метою успішного вирішення соціально-педагогічних завдань. З урахуванням специфіки професійної діяльності та освітньої нормативної бази, визначено такі види професійних комунікативних умінь: перцептивний, інтерактивний, інформаційний та соціальний. Встановлено, що перцептивний вид зорієнтований на сприйняття та оцінювання партнера в процесі спілкування, уміння виявляти його особистісні якості та встановлювати контакт на основі ідентифікації, рефлексії та емпатії. Інтерактивний вид характеризується здатністю брати участь у міжособистісній взаємодії, умінням впливати на співрозмовника та володіти власним емоційним станом. Основою інформаційного виду слугує здатність до відображення та сприйняття вербальних і невербальних засобів передачі інформації, володіння фаховою термінологією. Соціальний вид комунікативних умінь проявляється в активній взаємодії майбутнього соціального педагога із суспільством та різними суспільними інститутами, здатності орієнтуватись у соціальній ситуації, створенні умов для соціальної адаптації клієнта та організації спільної творчої діяльності під час комунікації.

2. Відповідно до виділених структурних компонентів професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів визначено та теоретично обґрунтовано критерії (мотиваційний, когнітивний, процесуальний, фаховий), показники і рівні їх сформованості. Мотиваційний критерій передбачає усвідомлення майбутніми фахівцями необхідності розвитку комунікативних умінь для їхнього професійного становлення, бажання підвищити власний комунікативний рівень. Показником мотиваційного критерію обрано сформованість внутрішньої мотивації до комунікативної активності. Когнітивний критерій визначає рівень знань майбутніх соціальних педагогів щодо сутності, функцій комунікативної взаємодії, оволодіння, засвоєння та оперування фаховою термінологією; показником сформованості когнітивного критерію слугує дієвість знань. Процесуальний критерій стосується здатності організовувати практичну взаємодію на основі використання інтерактивного виду професійних комунікативних умінь; його показником визначено можливість активно взаємодіяти під час спілкування. Фаховий критерій визначає сформованість соціального виду професійних комунікативних умінь і полягає у активній взаємодії

майбутнього соціального педагога із суспільством та різними суспільними інститутами з метою задоволення потреб клієнтів; його показником є здатність до професійної самореалізації через спілкування. Задля забезпечення вичерпності оцінювання, аналізу та порівняння було виокремлено п'ять рівнів сформованості професійних комунікативних умінь: високий, достатній, середній, задовільний, низький. Результати констатувального етапу дослідження засвідчили, що сформованість професійних комунікативних умінь переважної більшості студентів за показниками мотиваційного, когнітивного та процесуального критерію знаходяться на середньому рівні, тоді як сформованість комунікативних умінь відносно фахового критерію – лише на задовільному рівні, що є недостатнім для ефективного виконання їхніх професійних обов'язків.

3. У процесі дослідження встановлено, що навчальний тренінг як інтерактивна технологія має суттєвий потенціал для формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів. Характерною рисою цієї технології є можливість інтеграції різноманітних видів групового навчання на основі проблематизації індивідуального досвіду його учасників. Виконання тренінгових завдань, адаптованих до майбутньої професійної діяльності, стимулює внутрішні резерви студентів щодо розвитку їхніх комунікативних умінь. Встановлено, що навчальний тренінг вирізняється модифікацією методології проведення, характерними принципами та методами, які сприяють досягненню поставлених цілей навчальної діяльності, серед яких можна виокремити: адекватне сприйняття себе та інших учасників тренінгу, поглиблення відповідальності за власні дії в процесі вирішення актуальних комунікативних завдань, руйнування рольових стереотипів, актуалізація власних комунікативних ресурсів, налагодження активного контакту та співробітництва з іншими членами групи, стимулювання міжособистісної відкритості.

4. На основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури визначено та теоретично обґрунтовано сукупність педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів: мотивація комунікативного саморозвитку майбутніх соціальних педагогів під час участі у навчальному тренінгу; реалізація діяльнісного підходу у процесі розробки та впровадження навчальних тренінгів у підготовку майбутніх соціальних педагогів; впровадження ділових ігор у тренінговий процес формування комунікативних умінь студентів; поглиблення професійної спрямованості навчальних тренінгів для майбутніх соціальних педагогів. Реалізуючи першу педагогічну умову, було застосовано техніку психодрами, ініціювання ситуації успіху, вправи на розвиток рефлексії та комунікативного самовдосконалення, професійно зорієнтовані вправи та завдання. Впровадження діяльнісного підходу мало на меті розвиток монологічного та діалогічного мовлення, поєднання спілкування і навчання та передбачало використання педагогічного прийому «рівності викладача і студентів» під час виконання професійно зорієнтованих завдань та вправ. Третя педагогічна умова

спрямована на розвиток інформаційного виду професійних комунікативних умінь. З метою її реалізації було відтворено контекст майбутньої професії у предметному і соціальному аспектах. Діапазон практичної діяльності під час ділових ігор передбачав широкий спектр завдань: від інформаційно зорієнтованих до особистісно зорієнтованих; від раціональних до афектно-спонтанних, від жорстко структурованих до неструктурованих; від короткочасних до довгострокових. Четверта педагогічна умова базувалася на принципі практичної спрямованості навчання та розвитку професійних ціннісних орієнтацій і передбачала спрямованість тренінгів на соціально-педагогічну сферу. З метою її практичної реалізації у навчальні тренінги вводилися інформаційно-просвітницькі повідомлення та практичні професійні завдання, здійснювалось вивчення мовних прийомів та психологічних бар'єрів соціально-педагогічної діяльності.

5. Узагальненим результатом дослідження є авторське бачення моделі, яка складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: цільового (соціальне замовлення, мета, завдання); організаційно-структурного (сукупність педагогічних умов формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчального тренінгу, навчальні дисципліни, принципи організації навчальних тренінгів, методи, прийоми та засоби, які реалізовувалися під час навчальних тренінгів); результативного (критерії сформованості комунікативних умінь та їх показники, рівні їх сформованості та очікуваний результат). Упровадження в навчально-виховний процес моделі та реалізація сукупності педагогічних умов під час участі у авторському навчальному тренінгу засвідчили позитивну динаміку формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів. Після проведення експерименту кількість студентів із високим рівнем сформованості професійних комунікативних умінь за мотиваційним критерієм зросла до 16,1% у ЕГ, в порівнянні з КГ, де їх кількість становила лише 2,6%; 12,9 % майбутніх соціальних педагогів досягли високого, а 35,45% – достатнього рівня сформованості професійних комунікативних умінь за когнітивним критерієм у ЕГ, тоді як у КГ їх кількість становила 2,6% та 18,4% відповідно. Суттєво зменшилась кількість студентів, які перебували на задовільному рівні сформованості професійних комунікативних умінь за процесуальним критерієм – з 31,6% у КГ до 19,4% у ЕГ. 45,15% студентів ЕГ досягли високого та достатнього рівнів професійних комунікативних умінь за фаховим критерієм, тоді як у КГ їх кількість становила лише 21%. Для аналізу статистичних даних використано метод порівняння дисперсій за допомогою F-критерію, який підтверджує достовірність результатів отриманих під час експерименту.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів, пов'язаних із формуванням професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у створенні цілісної системи інноваційних технологій навчання, використання якої дасть змогу сформувати стійкі внутрішні мотиви для професійного зростання і самовдосконалення комунікативної компетентності у майбутніх фахівців та вдосконалити усі види професійних

комунікативних умінь.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Пасічник О. О. Комунікативна компетентність та професійне спілкування як невід’ємні складові процесу професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія : Педагогіка / редкол. Г.В. Терещук (голова) та ін. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – №2. – С. 35–39.
2. Пасічник О. О. Навчальний тренінг як засіб формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія : Педагогіка. Соціальна робота / редкол. І.В. Козубовська (голова) та ін. – Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. – №16–17. – С. 152–155.
3. Пасічник О. О. Особливості інтерактивних технологій у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Вища освіта України – Додаток 4, том VI (18) – 2009 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» – К. : Гнозис, 2009. – С. 379–383.
4. Пасічник О. О. Шляхи вдосконалення комунікативної компетентності соціальних педагогів під час навчання у ВНЗ / О.О. Пасічник // Вища освіта України №3 (додаток 1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології» – К. : Генезис, 2009. – С. 451–453.
5. Пасічник О. О. Підвищення комунікативної компетентності соціальних педагогів як педагогічна проблема / О. О. Пасічник // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : РПО, 2010. – Вип. 5. – С. 219–223.
6. Пасічник О. О. Педагогічні умови формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів / О. О. Пасічник // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Серія : Педагогіка та психологія : зб. наук. праць / редкол. І.С. Руснак (голова) та ін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-ту, 2012. – Вип. 617. – С. 120–129.
7. Пасічник О. О. Структура і критерії комунікативних умінь та результати визначення рівня їх сформованості у майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Наукові записки. Серія : Психолого-педагогічні науки (Ніжинський держ. ун-т ім. М.Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2012. – С. 98–103.
8. Пасічник О. О. Теоретичні аспекти формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Серія : Педагогіка та психологія : зб. наук. праць / редкол. І.С. Руснак (голова) та ін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 601. – С. 119–127.

9. Пасічник О. О. Експериментальна перевірка формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів [Електронний ресурс] / О. О. Пасічник // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. Діденко О. В. □ 2013. □ Вип. 1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2013_1/13pooznt.pdf.

10. Пасечник Е. А. Интенсификация профессиональной направленности обучающихся тренингов в процессе формирования коммуникативных умений будущих социальных педагогов / Е. А. Пасечник // Инновации в образовании. – 2013. – №7. – С. 68–77.

Опубліковані праці апробаційного характеру

11. Пасічник О. О. Використання тренінгів у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери / О. О. Пасічник // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів України» (14 жовтня 2008 р., м. Хмельницький). – Хмельницький : НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – С. 185–187.

12. Пасічник О. О. Комунікативні уміння як основа комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Инновационные технологии в образовании : Материалы VII Международной научно-практической конференции «Инновационные технологии в образовании» (20–22 сентября 2010 г., г. Ялта). – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – С. 355–358.

13. Пасічник О. О. Психолого-педагогічні фактори формування комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів / О. О. Пасічник // Забезпечення наступності змісту в системі ступеневої вищої та після дипломної освіти : українські традиції та європейська практика : Збірник наук. праць I Всеукраїнського науково-методичного семінару, (29 жовтня 2010 р., м. Хмельницький). – Хмельницький : Поліграфіст-2, 2011. – С. 151–153.

14. Пасічник О. О. Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ України / О. О. Пасічник // Проектна та конструкторсько-технологічна підготовка майбутніх фахівців інженерного та педагогічного напрямів : збірник наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18 березня 2011 року, м. Херсон). – Херсон : Айлант, 2011. – С. 130–133.

15. Пасечник Е. А. Модель формирования коммуникативных умений будущих социальных педагогов средствами учебных тренингов / Е. А. Пасечник // «Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии» : материалы VIII международной заочной научно-практической конференции. Часть II (24 декабря 2012 г., г. Москва). – Москва : Изд. «Международный центр науки и образования», 2012. – С. 74–79.

16. Пасічник О. О. Специфіка та принципи використання навчальних тренінгів у процесі підготовки фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах / О. О. Пасічник // Materiály IX mezinárodní vědecko – praktická conference «Dny vědy – 2012– 2013». – Díl 24. (27.12 – 05.01, Praha).

Pedagogika : Praha. Publishing House «Education and Science» s. r. o. – 2012 –2013. – С. 67–69.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

17. Англійська мова (English) : методичні вказівки з розвитку комунікативних умінь для студентів гуманітарних напрямів підготовки / О.О. Пасічник, О.В. Ємець, Н.В. Школяр. – Хмельницький : ХНУ, 2013. – 62 с.

Анотації

Пасічник О.О. Формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2013.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів засобами навчальних тренінгів. Проаналізовано базові поняття дослідження. Виокремлено види професійних комунікативних умінь (перцептивний, інтерактивний, інформаційний, соціальний) та розкрито їх зміст. Визначено критерії, показники, рівні та стан сформованості професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів, а також з'ясовано сутність навчального тренінгу як засобу підвищення фахової комунікативної підготовки. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено сукупність педагогічних умов формування професійних комунікативних умінь майбутніх соціальних педагогів (мотивація комунікативного саморозвитку під час участі у навчальному тренінгу; реалізація діяльнісного підходу у процесі розробки та впровадження навчальних тренінгів; впровадження ділових ігор у тренінговий процес формування комунікативних умінь студентів; поглиблення професійної спрямованості навчальних тренінгів).

Розроблено модель, яка містить три взаємопов'язані компоненти: цільовий, організаційно-структурний та результативний. Ефективність моделі перевірено експериментально на основі її впровадження у навчально-виховний процес ВНЗ України.

Ключові слова: майбутній соціальний педагог, професійні комунікативні уміння, навчальний тренінг, критерії, показники, рівні сформованості професійних комунікативних умінь, педагогічні умови, модель.

Пасечник Е.А. Формирование профессиональных коммуникативных умений будущих социальных педагогов средствами обучающих тренингов. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный

педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2013.

В исследовании представлены вопросы формирования профессиональных коммуникативных умений будущих социальных педагогов посредством обучающих тренингов. Коммуникативные умения рассматриваются в качестве сложного интегративного комплекса осознаваемых коммуникативных действий совершаемых с целью успешного решения социально-педагогических задач. Анализ психолого-педагогической литературы позволил определить основные виды профессиональных коммуникативных умений будущих социальных педагогов и раскрыть их структуру. Установлено, что перцептивный вид ориентирован на восприятие и оценивание партнера в процессе общения, умение выявлять его личностные качества и устанавливать контакт на основе идентификации, рефлексии и эмпатии. Интерактивный вид характеризуется способностью участвовать в межличностном взаимодействии, умением воздействовать на собеседника и владеть собственным эмоциональным состоянием. Основой информационного вида стала способность к воспроизведению и восприятию вербальных и невербальных средств передачи информации, владение профессиональной терминологией. Социальный вид коммуникативных умений предполагает умение ориентироваться в социальной ситуации, создании условий для социальной адаптации клиента и организации совместной творческой деятельности. В процессе работы проанализированы критерии (мотивационный, когнитивный, процессуальный, профессиональный), показатели (сформированность внутренней мотивации к коммуникативной активности; действенность знаний – наличие умений их применения; возможность активно взаимодействовать в процессе общения, способность к профессиональной самореализации посредством общения) и уровни сформированности коммуникативных умений будущих социальных педагогов (высокий, достаточный, средний, удовлетворительный, низкий).

Установлено, что обучающий тренинг как интерактивная педагогическая технология имеет существенный потенциал для формирования профессиональных коммуникативных умений будущих специалистов социальной сферы, так как дает возможность студентам выполнять тренинговые упражнения, адаптированные к будущей профессиональной деятельности под руководством преподавателя-тренера на основе специально подготовленных инструктивно-методических материалов, отвечающих современным требованиям к профессиональной деятельности. В процессе исследования было выяснено, что проведение обучающего тренинга в вузах отличается определённой спецификой: охватывает всех студентов учебной группы, является обязательным, предусматривает временные ограничения и характеризуется низким уровнем психологической безопасности. Это, в свою очередь, вносит определенные коррективы и дополнения, как в его содержание, так и в принципы организации.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия, которые

способствуют формированию коммуникативных умений: мотивация коммуникативного саморазвития будущих социальных педагогов во время участия в обучающем тренинге; реализация деятельностного подхода; внедрение деловых игр в тренинговый процесс формирования коммуникативных умений студентов; углубление профессиональной направленности обучающих тренингов.

Разработана и научно обоснована модель формирования коммуникативных умений будущих социальных педагогов средствами обучающих тренингов, которая позволяет предсказать вероятные результаты исследования, определить его элементы, а также взаимосвязи между ними. Составляющими модели являются три основных компонента: целевой (социальный заказ, цель, задачи); организационно-структурный (совокупность педагогических условий формирования коммуникативных умений будущих социальных педагогов средствами обучающего тренинга, учебные дисциплины, принципы организации обучающих тренингов, методы, приемы и средства); результативный (критерии, показатели, уровни сформированности коммуникативных умений и ожидаемый результат). Основной акцент при разработке модели сделан на системный подход, который предусматривает целенаправленную деятельность преподавателей при формировании коммуникативных умений и уменьшает вероятность педагогических ошибок в процессе экспериментального внедрения модели в учебно-воспитательный процесс. Эффективность предложенной модели доказана экспериментально на основе внедрения ее основных положений в учебно-воспитательный процесс высших педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: будущий социальный педагог, профессиональные коммуникативные умения, обучающий тренинг, критерии, показатели, уровни сформированности профессиональных коммуникативных умений, педагогические условия, модель.

Pasichnyk O.O. Professional communicative skills formation of future social pedagogues by means of educational trainings. – Manuscript.

Thesis for obtaining scientific Degree of Candidate of Pedagogical sciences in specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2013.

The thesis is devoted to the problem of shaping professional communicative skills of future social pedagogues by means of educational trainings. The author defines and analyses the types of communicative skills, determines the main criteria and indicators which help to specify the level of communicative skills formation of future social pedagogues and their further development. Educational training is considered as one of the most efficient methods of shaping professional communicative skills. The author theoretically substantiated the complex of pedagogical conditions for shaping professional communicative skills of future social pedagogues by means of educational trainings (motivation of

communicative self-development; activity approach; business games; professional orientation) and ways of their implementation in educational process.

The author works out pedagogical model which consists of the following components: goal-oriented, structurally-organizing and outcomes. Its efficiency is proved experimentally on the basis of implementing its fundamentals in the educational process of higher educational establishments of Ukraine.

Key words: future social pedagogue, professional communicative skills, educational training, criteria, indicators, levels of professional communicative skills formation, pedagogical conditions, model

Підписано до друку 16.09.2013 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 09/13/4-38

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадца Ю.В.